

Nederlandse slavernij in Indonesië

de voormalige kolonie Nederlands-Indië

Cerita Fakta

Inhoud

Nederlandse Slavernij in Indonesië / de voormalige kolonie Nederlands-Indië

Historisch perspectief:

de kolonie Nederlands-Indië • 4

Slavernij in de kolonie Nederlands-Indië • 4

Dwangarbeid • 7

Lijfeigenschap en Koelieordonnantie • 9

De ‘Rijksdaalderliefde’ • 9

De Plantage-economie en de diefstal van grond • 10

Het Cultuurstelsel, 1830-1870 • 11

Einde van het kolonialisme in Indonesië • 13

Boeken • 14

‘Bij een verdrag dat de koloniale mogendheden in 1890 in Brussel sloten, werden Slavernij en slavenhandel tot misdrijven tegen de mensheid verklaard.

In 1920 werd door het internationaal verdrag tegen slavernij elke vorm van slavernij verboden.’

Slavernij en gedwongen arbeid opnemen in de geschiedenis en in de herdenking van het gedeeld verleden

Hoe komt het dat er over drieënhalve eeuw gedeelde geschiedenis zo weinig beschreven staat in ons geschiedenisonderwijs? En hoe komt het dat we zo weinig weten over de koloniale geschiedenis en de mannen en vrouwen die een grote rol hebben gespeeld in dat land dat zo lang tot het Nederlands overzeese rijk gerekend werd?

De tijd waarbij de geschiedenis beschreven werd door de ogen van de koloniale helden zien we nog dagelijks terug in het straatbeeld. Koloniale helden die in ons land worden geëerd met straatnamen, standbeelden, tunnels, films en verhalen in schoolboeken waren in feite rovers en moordenaars die onrechtmatig een ander land bezetten, hun natuurlijke hulpbronnen plunderden en de overheersers voorzagen van een enorm arbeidspotentieel.

Ook al zijn de huidige generaties niet verantwoordelijk voor de daden uit het verleden, het is voor iedereen belangrijk deze gezamenlijke geschiedenis te kennen die zolang verzwegen is. Heeft het feit dat we hier in schoolboeken zo weinig over lezen te maken met schaamte hierover? Of zien we nu dat slavernij en gedwongen arbeid onderdeel waren van een onmenselijk koloniaal bestel?

Als het in Nederland over slavernij gaat, hebben we het meestal over Suriname en de Antillen. Misschien komt dit omdat er in Nederland veel nazaten uit deze landen wonen die je nog verhalen kunnen vertellen over een tot slaaf gemaakte voorouder. De meest omvangrijke kolonie, Nederlands-Indië, wordt vaak bewust niet genoemd, zo lijkt het. Of komt dat doordat hier weinig Indonesiërs wonen die Nederland aan deze geschiedenis van grenzeloze uitbuiting en onderwerping van de Indonesische bevolking herinneren? De komst van een Nationaal Slavernijmuseum moet ook het Indonesische verhaal vertellen om zo een completer beeld te krijgen van onze vaderlandse geschiedenis.

Nadat Indonesië haar Onafhankelijkheid op 17 augustus 1945 uitroept, volgt tussen 1945–1949 een periode van extreem geweld. Ook al is zij zelf net bevrijd van Nazi-Duitsland, Nederland gunt het Indonesische volk haar vrijheid niet en wil kost wat het kost de rijke kolonie behouden. Voor deze periode, Agresi Militer Belanda ofwel de Politionele Acties, werd na 75 jaar excuses aangeboden.

Over de 350 jaar kolonisatie en het slavernijverleden in Nederlands grootste kolonie wordt nog steeds gezwegen.

Historisch perspectief: de kolonie Nederlands-Indië

Indonesië bestaat uit 16.056 eilanden en is de grootste eilandenstaat ter wereld. Het land heeft een oppervlakte van 1.919.000 km², 50 keer groter dan Nederland.

In 1619 verloor de bevolking van Indonesië door bruto wapengeweld haar zelfbeschikkingsrecht en de zeggenschap over haar natuurlijke hulpbronnen. Haar arbeidskracht en eeuwenoude culturen werden ondergeschikt gemaakt aan de Nederlandse overheersers en hun belangen.

Slavernij in de kolonie Nederlands-Indië

De slavernij in Azië bestond uit een uitgebreide slavenhandel rond de Indische Oceaan en de Indonesische archipel. Daarnaast werden mensen tot slaaf gemaakt in de vele KNIL oorlogen¹ die Nederland tegen de autochtone bevolking voerde. In hun eigen land met een grote hoeveelheid aan eeuwenoude culturen en een rijke historie worden de inwoners tot slaaf gemaakt.

Omdat er niet over werd bericht, leek het lange tijd alsof er geen slavernij geweest was in de Indische archipel, terwijl er in 1750 al sprake was van 75.000 slaven die waren ondergebracht in allerlei vestingen van de VOC. Pas na een aantal publicaties kwam er aandacht voor de volle omvang van de slavernij in deze rijke kolonie.

Uiteindelijk zijn er in Nederlands-Indië honderdduizenden mensen tot slaaf gemaakt. Zij werkten als huisslaven, kindslaven, seksslaven, ambachtsslaven en slaven op de plantages en perken. In Suriname en de Cariben waren in datzelfde jaar 64.000 tot slaaf gemaakt. Iedereen kan zich voorstellen dat Nederland vele miljarden verdiend moet hebben aan deze slavernij.

De lokale bevolking onderging het Nederlandse geweld niet lijdzaam. Een bekende guerrillaleider is de voormalige Balinese slaaf Untung Surapati

---

1 In het boek 'Koloniale oorlogen in Indonesië – vijf eeuwen verzet tegen vreemde overheersing' constateert auteur Piet Hagen dat alleen al tussen 1816 en 1927 zo'n 250 militaire 'expedities en excursies' plaatsvonden. Geen wonder dat een ministeriële commissie in 1852 van het beginsel uitging dat men zich in Indië 'immer als in staat van oorlog moest beschouwen'. Zijn eigen onderzoek naar de periode 1510-1975 leverde een lijst op van meer dan vijfhonderd militaire acties, expedities en oorlogen, zowel te land als ter zee. Sommige expedities duurden enkele dagen of weken, maar er waren ook oorlogen die jaren of – zoals in Aceh – decennia duurden.

De vrijgekomen Balinese slaaf Untung Surapati (1660-1706) wordt gezien als een van de voorlopers van de onafhankelijkheidsstrijd.

(1660–1706). Hij kwam in opstand tegen de Nederlandse bezetter. In 1975 werd hij uitgeroepen tot Nationale Held van Indonesië. Hij wordt gezien als een van de voorlopers van de onafhankelijkheidsstrijd.

Surapati overleed aan zijn verwondingen in een slag met de VOC bij Pasaruan. Zijn nakomelingen probeerden zijn overlijden geheim te houden door hem anoniem te begraven. Op 18 juni 1707 werd zijn graf gevonden door de Nederlanders, zijn lijk verbrand en zijn as op zee uitgestrooid. Zijn Balinees-Javaanse nakomelingen en hun troepen bleven zich in de bergen van Oost-Java nog generaties lang verzetten tegen de groeiende macht van de Nederlanders.

Na de officiële afschaffing van de slavernij in 1860 werden andere mensonterende systemen bedacht en in de praktijk gebracht, zoals dwangarbeid, lijfeigenschap, koeliearbeid en het Cultuurstelsel.

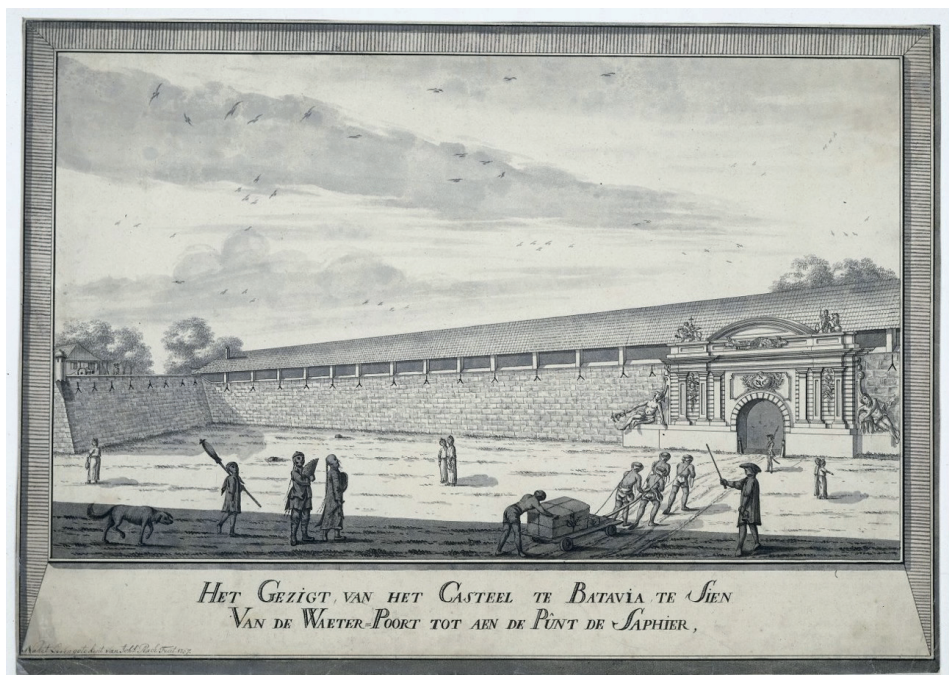

Huislaaf

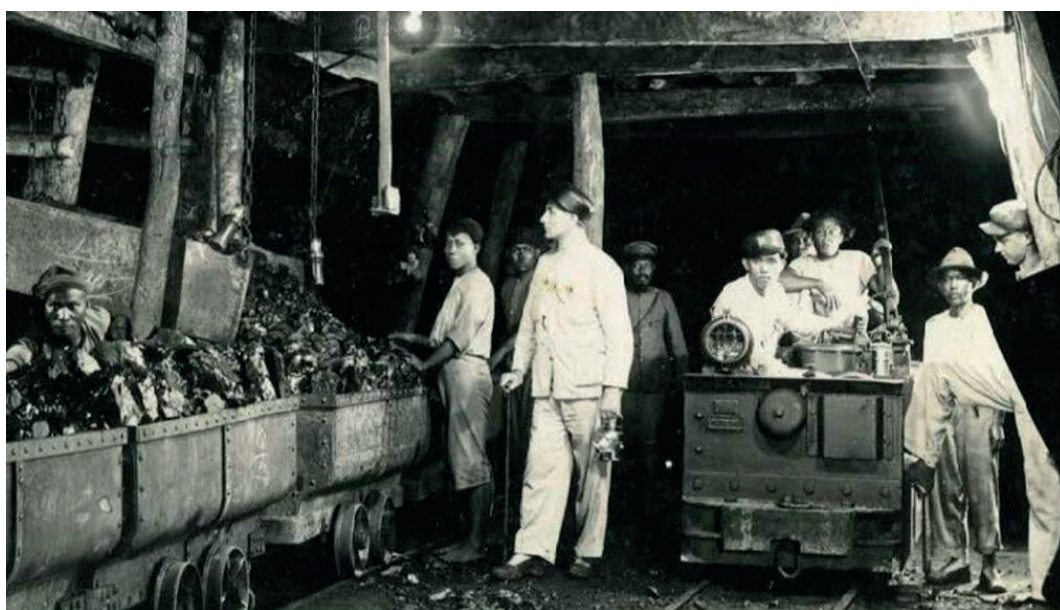

Leve de Onafhankelijkheid! — Tekening van Albert Hahn

Slaven bij de waterpoort te Batavia, J. Rach, 1767. (Rijksmuseum Amsterdam, NG-400-)

*Het monument in Sawahlunto op Sumatra voor de 'orang rantai',
kettinggangers: dwangarbeiders
in de kolenmijnen.*

De lucratieve tinmijnen van Bangka en Biliton

Dwangarbeid

Na de officiële afschaffing van de slavernij werd onder meer gebruik gemaakt van dwangarbeid. Het sterftecijfer onder de dwangarbeiders bij winstgevende omvangrijke projecten was zeer hoog. Voor de Nederlandse bezetter betekenden de vele doden slechts een getal in de administratie. Aan de ontmenselijking van de arbeid in de kolonie werd geen aandacht geschonken.

Dwangarbeiders in grote projecten zijn onder meer ingezet:

- bij de aanleg van 'De Grootte Postweg' in 1808, een 1.000 km lange weg die van Anyer, Noord-Java naar Panarukan, Oost Java loopt. Onder de noemer van herendiensten, een systeem van onbetaald werk als belasting, werden lokale vorsten gedwongen om arbeiders te regelen die aan de weg moesten werken. Als de door gouverneur-generaal Daendels gestelde dagelijkse productiedoelen niet gehaald werden, werden de arbeiders onthoofd. Hun hoofden werden, ter afschrikking, in de bomen langs de weg gehangen. Er is berekend dat Daendels de levens van meer dan 12.000 Javaanse dwangarbeiders op zijn geweten heeft. De weg was binnen 1 jaar af.
- als mijnwerkers, 'kettinggangers', in de kolenmijnen van Sawahlunto op Sumatra, ook wel 'de hel op aarde' genoemd. Onder gruwelijke omstandigheden worden Javaanse en Chinese arbeiders gedwongen onbeschermd en onder bedreiging met geweld dit werk te doen. Deze brute macht in de koloniale mijnbouw is tot in de twintigste eeuw gelegitimeerd door Nederland.
- in de lucratieve tinmijnen van Bangka en Biliton. De arbeidsomstandigheden bij de ertswinning waren heel ongezond waardoor veel koelies stierven aan werkgerelateerde ziekten.
- op één van de beruchtste tabak plantages van Sumatra – succesvol dankzij de vruchtbare vulkanische bodem en voldoende regenwater – namelijk die van de Deli maatschappij van Jacobus Nienhuys, die eigenhandig koelies dood sloeg die niet wilden gehoorzamen.
- tijdens de periode van het Cultuurstelsel, ingevoerd in 1830. De boerenbevolking moet producten leveren die geschikt zijn voor de export en tegen veel winst verkocht kunnen worden. Bij wijze van pacht moesten de boeren de helft van hun landbouwgrond gebruiken voor het verbouwen van koffie, indigo, suiker en thee. Onder toezicht van koloniale ambtenaren werd de bevolking gedwongen aan deze productie-eisen te voldoen.

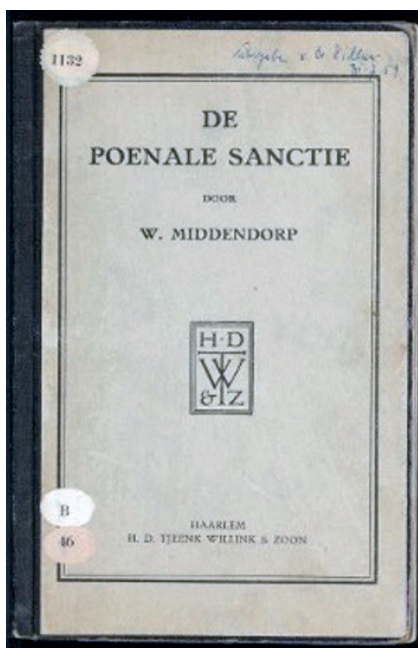
Advertentie:
werkvolk en vee
aangeboden

H.H. Hoofd-Administrateurs en Administrateurs, zoomede Slagers en Ondernemers van Mijnbouw!

LEVERING tegen de LAAGSTE PRIJZEN:
Gecaastreerd, degelijk Madureesch of Oost-Java Trek-vee van 300—375 K.G., voorzien van certificaat van den Veearts.
Prachtige Madureesche Slachtstieren.
Flink, jong en gezond Oost-Java Werkvolk,
MANNEN of VROUWEN voor LAND- en MIJNBOUW, tegen **f 60.—** per volwassen persoon, franco BELAWAN.
Belast zich met het KOOPEN en VERZENDEN van:
Savoeneesche en Rottineesche Rij- en Wagenpaarden,
uitstekend geschikt voor BERGTERREIN.
Minzaam aanbevelend,
H. LEEKSMA Kzn., Soerabaia.

Koelie-arbeid in de tabak.

'De Poenale Sanctie in de practijk' –
door W. van Middendorp

Straffen volgens de Poenale Sanctie
(slaag met rotan stok).

Lijfeigenschap en Koelieordonnantie

De term koelie wordt gebruikt voor ongeschoolde arbeiders uit Azië. Door Nederland specifiek gebruikt voor koloniale contractarbeiders uit de tijd na de afschaffing van slavernij. De Nederlandse ondernemers hadden alle macht over de koelies. In 1880 werd dit versterkt door de zgn. Koelieordonnantie, met als onderdeel de Poenale Sanctie, die een ondernemer het recht gaf zijn koelies voor verschillende zaken te mogen straffen zoals: luiheid, belediging, wegelopen van de plantage. Dit alles met het doel 'domme en onwillige' koelies weer aan het werk te krijgen.

De Nederlandse advocaat J. van den Brand uit Medan stelde deze wantoestanden aan de kaak in de vorm van een vlamdend betoog in zijn brochure 'De Millioenen uit Deli' in 1902. Hij zocht daarmee de publiciteit met als doel verbetering te brengen in de verschrikkelijke arbeidsomstandigheden van deze plantage arbeiders. In zijn omgeving was de verontwaardiging groot. Niet over de beschreven wantoestanden maar wel over deze schrijver die tegen de gangbare belangen durfde in te gaan.

De 'Rijksdaalderliefde'

In 1925 werd gerapporteerd dat dwangarbeiders in de kolonie Nederlands-Indië worden geslagen met rotanstokken en dat Javaanse meisjes van 15, 16 jaar, die niet willen meewerken aan de zogenaamde 'rijksdaalderliefde' van een op de plantage werkzame blanke, worden gestraft. "De rechtvaardiging voor deze straf zou zijn geweest dat het meisje de voorkeur zou hebben gegeven aan de belangeloze liefde van een man van haar stam boven de 'rijksdaalder-liefde' van een op de plantage werkzame blanke". Als straf werden de meisjes urenlang aan een kruis gebonden in de brandende zon. Omdat ze niet mochten flauwvallen werd er sambal op hun vagina gesmeerd. Deze sanctie werd pas in 1931 afgeschaft.

Naar aanleiding van de brochure 'De Millioenen uit Deli' kreeg officier van Justitie, Rhemrev, die werkte bij de Raad van Indië, een belangrijk rechtscollege, opdracht onderzoek te doen. Begin 1904 verscheen het zgn. 'Rhemrev-rapport' waarin de misstanden worden beschreven. De minister van Koloniën in Den Haag maakte na aandringen van de Kamer alleen de hoofdlijnen bekend, waarna het in de Haagse doofpot verdween. De laatste koelieordonnantie werd pas in 1942, vlak voor WOII ook Nederlands Indië bereikte, ingetrokken.

De 'rijksdaalder-liefde' wordt beschreven in 'De Millioenen uit Deli' door mr. J. van den Brand, 1902.

De Plantage-economie en de diefstal van grond

De plantage-economie kwam op in de 19e eeuw. Door ontginning van het tropisch regenwoud ontstond er een vruchtbaar landbouwgebied. Om de toeëigening van de grond te legitimeren stelde de koloniale overheid de Agrarische Wet van 1870 op waarin werd bepaald dat de grond eigendom is van de staat. Een groot deel van de grond wordt werd in erfpacht uitgegeven aan particulieren. In de periode daarna kwam zowel de particuliere landbouw op als de exploitatie van Nederlandse en buitenlandse cultuurmaatschappijen. De ontginning van de oerbossen maakte enorm veel slachtoffers onder de koelies en de oorspronkelijke bewoners.

Rond 1900 werkten er op de plantages ongeveer 100.000 koelies uit andere delen van Azië, China en India onder erbarmelijke omstandigheden. Deze arbeiders rondselde men in gebieden waar grote armoede was. De contracten met de arbeiders werden vaak onder dwang afgesloten. De zgn werfagenten maakten vaak gebruik van oplichting en ontvoering. De ontscheping vond plaats onder scherpe bewaking, omdat men bang was voor ontsnapping.

Plantagearbeid

De 'contractarbeider' begon zijn dienstverband meteen al met een schuld, namelijk het bedrag van de overtocht. In het arbeidscontract stond een bepaling dat de arbeider zich verplichtte op de onderneming te blijven zolang de schuld niet was afbetaald.

De landbouwproductie staat vanaf 1870 volledig in dienst van de export. De handel, geheel gemonopoliseerd door Nederland, betreft een breed scala producten als koffie, tabak, suiker, palmolie en rubber. Met name die laatste is dankzij de opkomende auto-industrie heel winstgevend.

Het Cultuurstelsel, 1830-1870

In 1825 brak op Java een volksopstand uit tegen de Nederlandse bezetter, later bekend als de Javaoorlog. In de periode 1825-1830 vielen meer dan 200.000 Javaanse slachtoffers. Omdat deze oorlog de Nederlandse overheid veel geld kostte, ging ze over tot een nieuwe dwangmaatregel voor de autochtone bevolking: het Cultuurstelsel. Koning Willem I voerde in 1830 het Cultuurstelsel in, teneinde de kolonie weer winstgevend te maken voor de Nederlandse schatkist.

Het Cultuurstelsel hield in dat de boeren in de kolonie, met name op Java, gedwongen werden een vijfde van hun grond te beplanten met gewassen die vooraf door de bezetter werden bepaald. De opbrengst ging vervolgens naar de Nederlandse staatskas. Voor Nederland was dit Cultuurstelsel zeer lucratief. Het belastingsysteem werd ontworpen door Johannes van den Bosch, de toenmalige gouverneur-generaal van Nederlands-Indië.

De boerenbevolking moest producten leveren die geschikt waren voor de export om deze met veel winst te kunnen doorverkopen. Bij wijze van pacht moesten de boeren de helft van hun landbouwgrond gebruiken voor het verbouwen van koffie, indigo, suiker en later thee. Onder toezicht van koloniale ambtenaren werd de bevolking gedwongen om aan deze productie-eisen te voldoen.

Ook mensen die geen grond bezaten moesten er aan geloven. Zij werden verplicht om 66 dagen gratis te werken.

Vrouwen doen gedwongen arbeid binnen het Cultuurstelsel.

Het Cultuurstelsel

Met het Cultuurstelsel probeerde Nederland zoveel mogelijk winstgevende producten te laten verbouwen. De autochtone bevolking werd gedwongen tegen een zeer geringe vergoeding bijvoorbeeld suikerriet te verbouwen, wat heel arbeidsintensief is. Door deze dwangmaatregelen bleef er onvoldoende grond over om rijst te verbouwen, wat leidde tot hongersnood. Als protest werden er door de bevolking rietvelden in brand gestoken.

In deze tijd schreef Multatuli zijn boek 'Max Havelaar' Het is een felle aanklacht tegen de misstanden, machtsmisbruik en corruptie in de kolonie. Hij stelde Nederland verantwoordelijk voor de uitbuiting van de Javanen en hoopte dat het boek tot verbetering zou leiden.

In 1870 werd het Cultuurstelsel afgeschaft. Maar de koloniale expansie ging gewoon door en Nederland breidde zijn koloniale bezetting uit over alle eilanden. In het begin van de 20^e eeuw voerde zij het gezag over de hele archipel.

Einde van het kolonialisme in Indonesië

De voorwaarden voor de onafhankelijkheid leidden in 1949 ook tot een gevecht aan de onderhandelingstafel. De Nederlandse delegatie eiste dat de hele Nederlands-Indische schuldenlast van 6,5 miljard gulden naar Indonesië moest gaan. Hierbij meegerekend de 2 miljard die de Nederlands-Indische regering had uitgegeven aan de gewapende strijd tegen de Republiek die zij zelf begonnen was en die uiteindelijk meer dan honderduizend Indonesische mensenlevens kostte.

Uiteindelijk legt Indonesië zich neer bij het besluit van de schuldencommissie waarbij onder druk van VN-diplomaat Cochran twee miljard gulden in mindering worden gebracht voor de extra militaire kosten.

Na drieënhalve eeuw kolonisatie neemt Indonesië uiteindelijk de 4,5 miljard aan schulden met bijbehorende rente op zich. Nederland komt er met dit bedrag plus de gelden uit de Marshallhulp en andere financiële tegemoetkomingen riant van af.

Op 27 december 1949 vindt de soevereiniteitsoverdracht plaats. Hiermee komt er een eind aan de drieënhalve eeuw wrede koloniale bezetting

Zoals oud-minister van Buitenlandse Zaken Hassan Wirajuda in februari 2022 zei: 'Als je verontschuldiging en uitleg wilt voltooien, moet het niet in stukjes worden gedaan. Het moet alomvattend zijn, zoals Duitsland onlangs deed'. Dit zei hij in een online-discussie over het thema Revisiting Indonesia-Dutch Relations 1945-1950 in Jakarta.

Hassan moedigde Nederland aan om te leren van de recente excuses van Duitsland aan Namibië. 'Duitsland', zei hij, 'lost de problemen die overbleven na hun kolonisatie van Namibië op een alomvattende manier op, inclusief schikkingen met betrekking tot compensatie'. 'Duitsland bood zijn excuses aan, vergezeld van een schadevergoeding van 1,34 miljard dollar en de teruggave van de buit door Duitsland'.

Hassan zei dat als de Nederlanders oprecht waren in het maken van berekeningen, ze uitgebreide berekeningen zouden moeten maken voor de gehele 350 jaar van hun bezetting in Indonesië en niet alleen de 5 jaar tijdens de Onafhankelijkheidsoorlog in 1945-1949.

22/2/2022 Antara/Katriana

Boeken

2022

- **'Wanita Berani!' – Voorvechters voor onafhankelijkheid. Indonesische vrouwen tegen Nederlands kolonialisme** / Stichting Cerita Fakta, www.wanita-berani.nl

2021

- **'Kolonialisme en racisme – een postkoloniale kroniek' – Deel 2: Het koelieschandaal aan Sumatra's oostkust** [pag. 73-122] / Jan Breman / Amsterdam University Press

2019

- **'Foute dokters en de tabaksindustrie van Sumatra'**, Nizaar Makdoembaks / Elikser B.V. Uitgeverij

2018

- **'Koloniale oorlogen in Indonesië' – Vijf eeuwen verzet tegen vreemde overheersing** / Piet Hagen / de ArbeidersPers

2017

- **'Roofstaat Compact. De zeven grofste misdaden van Nederland overzee'** / Ewald Vanvugt / Nijgh & Van Ditmar / Top Notch
- **'Wegwerpvrouwen, het verholde slavernijverleden van het Nederlandse Koloniale Leger 1620-1920'**, Nizaar Makdoembaks, uitgeverij De Woordenwinkel

2015

- **'Daar werd iets gruwelijks verricht. Slavernij in Nederlands-Indië'** / Reggie Baay / Atheneum-Polak & Van Genneep
- **'Kleurrijke tragedie. De geschiedenis van slavernij in Azië onder de VOC'** / Matthias van Rossum, Zeven Provinciën Reeks XXXV / Matthias van Rossum & Uitgeverij Verloren
- In **'Verslaafd aan opium. De VOC en het Huis van Oranje als drugsdealers'** wordt berekend dat er in de periode van midden 17^e eeuw tot 1950 meer dan 80 miljard euro in deze handel is verdiend. / Hans Derks / Atheneum - Polak & van Genneep

Vanaf het midden van de zeventiende eeuw tot 1950 heeft Nederland veel geld verdiend aan de opiumhandel, met Indonesië als centrum. Dat geld verdween in de zakken van de Vereenigde Oostindische Compagnie, van een kleine groep notabelen en van een aantal leden van het Huis van Oranje. De winsten waren fabelachtig: Hans Derks berekent dat in die periode meer dan tachtig miljard, omgerekend in huidige euro's, aan de handel verdiend is.

- **‘Roofstaat – Wat iedere Nederlander moet weten’** / Ewald Vanvugt / Nijgh & Van Ditmar

Dit boek behelst de geschiedenis van Nederland in twaalf hoofdstukken. Van de roof- en kruistochten in de middeleeuwen tot de massa-executies in voormalig Nederlandsch-Indië ruim zestig jaar geleden. Wat begon als een essay in de Playboy midden jaren tachtig is uitgegroeid tot hét standaardwerk over de gruweldaden van Nederland door de jaren heen.

- over de Vereenigde Oost-Indische Compagnie (VOC)
- de West-Indische Compagnie (WIC)
- de eeuwen van kaapvaart en piraterij
- de massale mensenhandel in de Oost en de West
- Pax Neerlandica en de vele Nederlandse aanvalsoorlogen
- de staatsinkomsten uit opium in Nederlandsch-Indië
- het geroofde exotische cultuurgoed in de rijksmusea
- het opiumfortuin van het Nederlandse koningshuis

1985

- **‘Wettig Opium’ – 350 jaar Nederlandse Opiumhandel in de Indische Archipel** / Ewald Vanvugt / Uitgeverij In de Knipscheer

